

SOTSIAL GURUHLAR, SOTSIAL TASHKILOTLAR VA SOTSIAL INSTITUTLAR

Ergashov Doston Shuhrat o'g'li
dostonergashov997@gmail.com

Imomova Dildora Shuhrat qizi
https://dildorashukhratovna28gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sotsiologiya fani asosiy mavzularidan biri sotsial: guruhlar, tashkilotlar, institutlar haqida soʻz yuritiladi. Bugungi kundagi eli uni shakllanishi va unga nimalar taʼsir etayotganligi bilan tanishib chiqamiz

Kalit soʻzlar: Sotsiologiya, sotsial guruh, sotsial tashkilotlar, sotsial institutlar, nodavlat tashkilotlar

Sotsiologiyada sotsial guruh, sotsial tashkilot va sotsial institut tushunchalarini farqlash muhim ahamiyatga ega. Chunki ular tarkibiy jihatdan, tuzilishiga kora, maqsad va vazifalari asosida bir-biridan farqlanadi. Shular asosida ularni organishda turli yondshuv hamda omillar, tamoyillar asos qilib olinadi.

Misol uchun sotsial institut va sotsial guruh ortasida quyidagi ichki farqlar mavjud:

Sotsial guruh ozaro harakatdagi insonlarning yigindisi bolsa, sotsial institut inson faoliyatining ma'lum sohasida amal qiluvchi sotsial aloqalar tizimi va sotsial normalar yigindisidir. Misol uchun oila ozida ham kichik sotsial guruh ham sotsial institutning xossalari birlashtirgan sotsiologik jihatdan betakror, ya'ni unikal sotsial tizim hisoblanadi.

Oila jamiyat strukturasi kichik modeli, ozida jamiyatning sotsiomadaniy xususiyatlarini mujassamlashtirgan hosila hamda mustahkam bogliqlikka ega bolgan kichik guruh sifatida namoyon boladi. Oila sotsiologiyada sotsial institut sifatida uning turmush tarzi va bajarayotgan vazifalari qay darajada jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlari va talablariga muvoffiqligi nuqtai nazaridan organiladi.

Tadqiqotchilarni, eng avvalo, kichik guruh sifatida oilaning xatti-harakat namunalari qiziqtiradi. Boshqacha qilib aytganda, oilada amalga oshiriluvchi sotsial xatti-harakatlar qay tarzda boshqarilishi va nazorat qilinishi tadqiq qilinadi. Bunda oilaning shakllanishi jarayonida tomonlarning bir-biriga korsatgan e'tibori va gamhorligi, bolajak umryoldoshini tanlashi, jinsiy xulq-atvori, bolajak umr yoldoshining ota-onasi bilan munosabatlari borasidagi jamiyatda ornatilgan norma va standartlar hamda individlarning ularga muvoffiqligi organiladi.

Er va xotin munosabatlari mahsus nikoh instiuti tomonidan ma'lum sanksiya va normalar vositasida nazorat qilinadi. Mazkur sanksiya va normalarning bir qismi

huquqiy jihatdan qonun tomonidan kafolatlangan boladi. Misol uchun er-xotinning farzandlar va bir-biri oldidagi moddiy majburiyatlari, mulkka egalik qilish, nikohni bekor qilish shartlari va h.k.

Nikohning boshqa normalari ahloq, an'ana, madaniyat asosida ta'minlanadi. Misol uchun toygacha bolgan munosabatlarning shakli, oilada er va xotin ortasidagi vazifalarning taqsimlanishi, oilaning bosh vaqtni otkazish shakllari va h.k.

Oiladagi individlarning munosabatlari organilgan paytda oila kichik sotsial guruh sifatida talqin qilinadi. Shunday tadqiqotlar oilada er-xotin, ota-ona va farzandlar munosabatlarining dinamikasini, ajralishlarning sabab va motivlarini korsatib beradi. Oiladagi shaxslararo munosabatlarni tadqiq qilish davomida ular bevosita jamiyatdagi norma, qadriyatlar va xulq-atvor namunalariga asoslanishini unutmaslik kerak. Tadqiqotchilarni bunda odatda guruhiy ozaro munosabatlarning maqsadi, strukturasi, tarkibi, xarakteri, hokimiyat strukturasi, oilaviy qadriyat va normalar, individlarning shu oila a'zosi ekanligidan qoniqish hissi kabilar qiziqtiradi.

Oila sotsial institut sifatida organilganida uning tashqi aloqalari nazarda tutiladi. Shu bilan birgalikda sotsial institut sifatida oila ma'lum tipdagi oilalarga xos bolgan norma va sotsial rollar kompleksini oz ichiga oladi.

Sotsiologiyada sotsial guruhlarni organish muhim masala hisoblanadi. Chunki shaxslarning ijtimoiy munosabatlari asosan sotsial guruhlar ichida oz ifodasini topib, sotsial guruhlar ichidagi munosabatlar jamiyatdagi barqarorlik holatida oz ifodasini topadi. Malumki, har qanday jamiyatda koplak ijtimoiy uyushmalar, birliklar va tashkilotlar mavjud boladi. Inson butun hayoti davomida ehtiyojlari va manfaatlari, shuningdek, bazan majburiyat yuzasidan turli sotsial jamoalar va sotsial guruhlarga azo boladi. Shu orinda sotsial jamoa va sotsial guruh tushunchalarini farqlash lozim.

Sotsial jamoa bu insonlarning nisbatan mustahkam uyushmasi bolib, unga birikkan insonlar hayotiy faoliyatlari va tafakkur tarzining malum jabhalarida oxshash tomonlariga ega bolish bilan birga malum darajada yagona qadriyatlar, ananalar va manfaatlar asosida birlashadi.

Sotsial jamoalar insonlar tomonidan ongli ravishda tashkil qilinmaydi. Ular ijtimoiy rivojlanishning tabiiy ketma-ketligi davomida hosil boladi. Har xil turdagi sotsial jamoalar turli obektiv sabablar asosida vujudga keladi. Bazi jamoalar ijtimoiy ishlab chiqarish asosida paydo boladi. Bularga ishlab chiqarish kollektivi, ijtimoiy sinf, ijtimoiy-kasbiy guruhni kiritish mumkin. Etnik asosda yaratilgan sotsial jamoalarga elatlar va millatlar misol boladi.

Tarixiy jihatdan birinchi hosil bolgan sotsial jamoalar oila, qabila, urug hisoblanadi. Ularning qon-qarindoshlik jihatdan yagonaligi, umimiy ishlab chiqarish faoliyati hamda umumiy etnik xususiyatlarning ilk kurtaklari mazkur jamoalarning hosil bolishida obyektiv asos boldi. Ibtidoiy jamoa tizimidan xususiy mulkka asoalangan tizimga otilishi natijasida oila bir qator ozgarishlarga uchraydi, yangi

jamoalar, yani sotsial sinf va sotsial guruhlar tashkil topadi. Mehnat taqsimoti tufayli ozida aniq ijtimoiy-iqtisodiy tizimning tusini aks ettiruvchi kasbiy guruhlar qaror topadi. Mehnat kollektivlari shakllanib, oz ahamiyatini oshira boradi.

Tashqi kuzatuvchilar tomonidan korsatilgan qandaydir umumiy belgilarga ega bolgan kishilar yigindisi ham sotsial jamoa, deb ataladi. Masalan, biz kishilar toplamidan qora tanli kishilar toplamini, kok kozli kishilar toplamini ajratib korsatishimiz mumkin. Bu jismoniy belgilarga asoslanib, jamoa yoki toplamlarga ajratish hisoblanadi. Bu bilan kopincha antropologiya fani shugullanadi, jamoani u yoki bu kasb bilan shugullanuvchi kishilar ham tashkil etishi mumkin. Aynan bir kasb bilan shugullanadigan kishilar kasbiy (professional) kategoriyalar deb ataladi. Yoshiga qarab ajratiladigan kishilar toplami yoki kategoriyalari deyiladi. Jinsiga qarab kishilar ikkita jins, yani erkaklar va ayol kategoriyalariga ajratiladi.

Aniq belgiga asoslanib ajratiladigan har qanday jamoa yoki toplan sotsial kategoriyani (nominal va real guruh) tashkil etadi. Sotsial kategoriyalar hech qanday ichki aloqalar bilan birlashmaydi. Bir kategoriyaga kiradigan, masalan, kasbiy (professional), yosh, jins, mulk, daromadi va boshqa kategoriyalarga mansub kishilar qandaydir umum belgilarga ega boladi. Ana shu asosga kora, sotsial kategoriyalar ichki aloqa va shaxsiy institutlariga ega bolishi mumkin. Sotsial kategoriyalar biror bir sotsial aloqada bolgan taqdiridagina sotsial birlikka aylanishlari mumkin.

«Sotsial guruh» tushunchasiga yaqin bolgan tushuncha sotsial birlik» tushunchasidir. Zamonaviy sotsiologiyada bu tushunchalar sinonim sifatida ishlatiladi. «Sotsial birlik» sozi umumiylikni bildirib, u tabiiy va sotsial asoslar bilan, yani qon-qarindoshlik, hudud, til va boshqalar asosida birlashgan guruhdir. Sotsial birliklar sotsial guruhlarining bir turi sifatida sotsial struktura elementi hisoblanadi.

Sotsial guruh nazariyasi sotsiologiyada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida E.Dyurkgeym, G.Tard, G.Zimmel, L.Gumplovich, Ch.Kuli, F.Tyonnis tomonidan amalga oshirilgan. Garchi bunday tashkilotlar XIX asr uchinchi yarmida boshlangan bolsada, XX asrda nisbatan fundamental xarakterga ega boldi. Bunda E.Dyurkgeymning roli muhim.

Avstriyalik sotsiolog L.Gumplovich ozining 1899 yilda yozilgan Sotsiologiya asoslari kitobida sotsiologiyada organish elementlari va birliklari sotsial guruhlar sanaladi, deb yozgan. Sotsial olamning haqiqati shundan iboratki, u avvalboshdan guruhlarining harakati asosida mavjud bolgan jamiyatdagi sotsial muammolarning yechimi sotsial guruhlarining barqaror ozaro aloqalaridir. Gumplovichning fikricha, aynan guruhlar individning shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradi¹.

¹ Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. - С.58.

G.S.Antipinaning fikricha, sotsial guruh jamiyat sotsial strukturasi elementini sifatida bir xil sotsial xususiyatga ega bolgan va jamiyat uchun mehnat taqsimotiga kora zaruriy vazifalarni bajaruvchi insonlar uyushmasi hisoblanadi²

Shunday qilib, sotsial guruhlar deyilganida, xatti-harakatlari rasmiy va norasmiy institutlar tomonidan boshqariladigan, malum norma va qadriyatlarga ega bolgan, boshqa birliklardan ozining xususiyatlari bilan farq qiladigan, bir-birlari bilan ijtimoiy munosabatlar sistemasi asosida boglangan kishilar yigindisidan iborat bolgan sotsial birlik tushuniladi³

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. - С.58.
2. Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. - С.58.
3. Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. -
4. Yadov V. A. Razmishleniya o predmete sotsiologii. Sotsis, 2, 1990
5. Yadov V. A. Sotsiologicheskoye issledovaniye. Metodologiya,programma, metodi. M., «Mo_sl», 1987.
6. Bekmurodov M. Sotsiologiya asoslari, T., «Fan» nashriyoti 1994.

² Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. - М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. - С.58.

³ Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. - М